

Modernistická kronika jako poznání jiného

Dora Poláková

(Univerzita Karlova v Praze)

OPEN ACCESS

Modernizace hispanoamerické prózy na přelomu 19. a 20. století je úzce spjata s bouřlivým rozvojem žurnalistiky. Ten zase odráží společenské a ekonomické změny dané epochy, známé v hispánském prostředí jako „modernismus“: zmiňme alespoň cestovatelskou vášeň, která vede umělce nejen do Evropy, ale téměř na všechny kontinenty, nebo radikální proměnu postavení spisovatele. Ten se na jedné straně profiluje jako intelektuál promlouvající k publiku o palčivých otázkách současnosti (zatímco ve Francii sehrála rozhodující roli Dreyfusova aféra, v hispánské Americe je klíčový rok 1898, uvědomění si španělského úpadku a naopak rostoucí role Spojených států¹), na straně druhé je nucen se „profesionalizovat“: umění ho má i živit. A proto se uchyluje do novinářské sféry, která mu na oplátku pravidelně a do určité míry „služebně“ práce poskytuje pravidelný příjem. Spisovatel dává své pero do služby prchavého, zároveň je jeho uměleckým ideálem trvalá krása, umění jako odraz harmonie kosmu, text zpracovaný jako cenný a dokonalý artefakt. Jak tyto paradoxy a protiklady smířit? Odpovědí je modernistická kronika, pomezí a těžko definovatelný žánr, který je společný většině autorů té doby, byť ho zároveň každý obdařuje vlastní estetikou a zaměřením. Genealogie kroniky není jednoznačná; určité rysy ji spojují s žánrovými obrázky anglickými, francouzskými a španělskými (např. od Mariana Josého de Larry), s jejich hispanoamerickými variantami (vzpomeňme *Peruánské tradice* Ricarda Palmy) a samozřejmě s francouzskou *chronique*. První kroniky se objevily v listu *Le Figaro* v letech 1850–52 pod názvem *Chroniques de Paris* (autorem byl jistý Auguste Villemot).² „Od počátku se *chronique* vyznačuje dvěma ústředními body: za prvé, řídí ji subjekt, „já“ — *chroniquer*, a za druhé, tematicky se točí kolem Paříže, metropole a ústředního skladu informací.“³ V Hispánské Americe se datuje do sedmdesátých let 19. století a její počátky jsou

1 „Tak jako ve Francii politicko-vojenská krize kolem Dreyfusovy aféry pobídla Francouze (v neblahém kontextu antisemitismu) reformulovat ‚národního ducha‘, tak dvojí otřes způsobený rokem 1898 a severoamerickou politikou ‚velkého klacku‘ probudil v Hispanoameričanech pocit, který bychom spíše než ‚nacionalistický‘ měli nazývat ‚panhispánský‘ nebo dokonce, jak po tom toužili mnozí modernisté (přející si nepřijít o estetické pouto s Francií), ‚panlatinský‘.“ González 1983, s. 128.

2 Viz tamtéž, s. 64–73.

3 Tamtéž, s. 73.

spjaty se jmény Mexičana Manuela Gutiérreze Nájery a krátce poté Kubánce Josého Martího. A již to poukazuje na jeden z klíčových momentů její hispánské existence: není žánrem okrajovým, pěstovaným umělci neznámými či jen přechodně slavnými, ale naopak vychází z dílen vrcholných hispanoamerických prozaiků a básníků. Odtud otázky, které reflektuje, a styl, kterým se snaží bojovat s nástrahami žurnalistického světa. Modernističtí autoři si byli dobře vědomi možností, které jim novinářský svět nabízí, současně však dokázali pojmenovat i jeho rizika, jak dokládají slova Juliána del Casala:

Kronikářovo pero musí denně prohledat pole aktuálního dění, aby našlo důležitou událost, odělo ji do slavnostního hávu a předhodilo ji lačnosti čtenářů. Je to složitý úkol. Podobá se snahám krotitele, který je nucen každý den házet do klece svých lvů kusy co nejčerstvějšího masa, aby byli spokojeni a nesežrali ho (Rama 1985, s. 75–76).

Modernistická kronika nastoluje nespočet otázek a činí tak různorodými styly; tu hovoří jazykem spíše faktografickým, tu básnickým. Vykazuje však některé zásadní společné rysy: hovoří o aktuálních tématech, je soustředěna na autorský subjekt (je tedy přiznaně subjektivní a nečiní si nárok na objektivní popis reality) a nerezignuje na atributy „umělecké prózy“.⁴

Darío byl skvělý novinář, stejně jako jeho literární souputníci, největší prozaici doby, Martí a Unamununo. [...] Tento žánr povznesli. Cítili se ohroženi zrozním „reportéra“, který zaplavil redakce, a dokázali bojovat v těžké linii pomocí nenahraditelného, jedinečného umění: literárního stylu („reportér zkrátka nemůže mít to, čemu se říká styl,“ tvrdil Darío), ale současně je prostupovala touha po informacích a aktuálnosti, což představovalo atributy reportéra (Rama 1985, s. 75).

Jako žánr spojený s aktuálními otázkami (velmi často s fenoménem cestovatelským) se kronika stává branou do cizích zemí, kultur, dějin... Je tedy mostem, tlumočnickem, ale ve velké míře i interpretem jiného. (Touha poznat jiné/cizí/neznámé je navíc dalším klíčovým momentem epochy fin de siècle.) Informuje o politickém a společenském dění za hranicemi vlastního státu i kontinentu, o přírodních katastrofách i válečných hrůzách, zprostředkovává exotické momenty i každodennost z jiných civilizací a kulturních okruhů (valnou měrou na základě vlastních cestovatelských zážitků) a pojednává o kulturním a uměleckém životě doma i ve světě — právě v této poslední oblasti sehraává nezastupitelnou roli při vstupu hispanoamerické literatury do modernity; Aníbal González hovoří o „propojujícím tkanivu“, které podporovalo myšlenku modernismu jako „hnutí“ prostupujícího celou Hispanoameriku.⁵

4 Guatemalec Enrique Gómez Carrillo, zvaný „král kronikářů“, věnoval otázkám žurnalistiky a vytríbené prózy několik textů, např. „Jak psát uměleckou prózu“ (El arte de trabajar la prosa artística).

5 González 1983, s. 63.

Kritici se však shodují,⁶ že modernistická kronika si může připsat ještě jednu zásadní zásluhu: stala se kolébkou modernizace samotného psaní, místem experimentů, které reagovaly na palčivý pocit „konce století“: stále zběsilejší úprk času, který navzdory technickému pokroku a vzestupu vědy (nebo snad právě proto) dával umělcům bolestivě pociťovat neodvratné směřování ke konečnosti.

Ať už pojednává o pikantériích z návštěvy u japonské gejši, o kouzlu Paříže, o zemětřesení v Charlestonu či o neklidu šířajícím moderního člověka, bývá kronika — jak bylo zmíněno — artikulována kolem autorova „já“. To on je měřítkem popisovaných věcí, on je reflektuje jako impresie, které se ho určitým způsobem dotkly. Právě takto se modernisté snaží obelstít novinářský svět, který dle jejich mínění ohrožuje celistvost jejich identity; který vyžaduje pravidelné odevzdání přesně stanoveného počtu stran či dokonce slov, které mají zaujmout tady a teď. Dlouhodobější měřítko, ba někdy i autorův podpis jako by byly nadbytečné. Modernističtí umělci s tím bojují zdůrazňovanou subjektivitou a stylem. Manuel Gutiérrez Nájera si v kronice nazvané s patřičnou ironií „Jeho Výsost novinář“ (1993) stěžuje, že novinář se

stejně jako bohové z Valhaly má rozlámat na tisíc kousků a zůstat celý. Včera byl ekonomem, dnes je teologem, zítra bude hebraistou nebo mlynářem. Je třeba, aby věděl, jak se peče dobrý chleba a jaké jsou zákony evoluce; neexistuje věda, kterou by neměl znát, ani umění, jehož tajemství by měla jeho inteligence ignorovat; stejné pero, které minulý večer vykreslilo kroniku o plese nebo o divadle, mu dnes poslouží k článku o železnici nebo o bankách, a to vše aniž mu časová tíseň dovolí otevřít nějakou knihu či konzultovat slovník (srov. tamtéž, s. 80).

Jistě, modernistické kroniky nejsou většinou psány s encyklopedií v ruce; podávají-li zprávy z cest, nechťejí suplovat funkci turistického průvodce — v tom mají jejich autoři jasno. A hovoří-li zároveň o impresích, dojmech, pocitech jako o úhelném kameni svých textů, neznamená to povrchnost a pomíjivost, ale naopak pokus směřovat i na stránkách novin k oné kráse a harmonii, o níž usilovali. Byli si dobře vědomi nevyhraněnosti žánru i možností, které nabízí. Výmluvná je definice (či pokus o ni) E. Gómeze Carrilla:

Co je to kronika? Jeden říká: „Je to úsměv v každodenní novinářské próze.“ Jiný ujišťuje, že je to svědomí sociální současnosti. A třetí přidává: „Je to kniha sentimentálních pamětí naší doby.“

Ve skutečnosti je tímto vším a mnohem víc, protože zahrnuje všechno. Je to včela, která rozkošnický saje zlatavý med myšlenek; pták, neúnavně překonávající obrovské myšlenkové prostory; vážka, která žije radostně mezi květy rétoriky.

6 F. J. Rosenberg hovoří o kronice jako „o laboratoři, v níž probíhaly četné pokusy o stylistické a tematické experimenty. A vzhledem ke své povaze víceméně okamžité odpovědi, zapříčiněné žurnalistickým prostředím, kterému se musela přizpůsobovat, je kronika prosáklá zbrusu novým zážitkem zrychlení historického času. Rosenberg 1998, s. 5. A Aníbal González charakterizuje kroniku jako „nejmodernější žánr, který modernisté pěstovali, a je to v ní, kde nalézáme nejzřetelněji nastíněnou filosofickou problematiku pomíjivosti, která je pro moderní dobu typická a kterou modernismus bere za svou“. González 1983, s. 63.

Jako básník umí kronika skládat „malé písně“ z „velkých smutků“. Jako geolog rekonstruuje na základě kostí život celé epochy.

Představuje navíc shrnutí literatury každé země, každé generace.

Romanopisci, básníci, filosofové, publicisté se čím dál víc specializují. Kronikáři ne, protože jsou zároveň romanopisci a básníky, filosofové a publicisté, psychologové a umělci. Patří jim celý vesmír. Náleží jim se svými dušemi a krajinami, s bolestmi, radostmi, hrdinskými činy, se šlechetností, s tím, co je vidět a co vidět není; zkrátka se světem a se světy (Gómez Carrillo 1902. Srov. García Martín 1998, s. 27–28).

Patří jim celý vesmír... Slova Gómeze Carrilla jsou jistě nadnesená; řada kronik zestárá stejně jako jejich tvůrci, mnohé již dnes nemá valné ceny; přesto jsou neščetné kroniky dodnes branami do atmosféry přelomu 19. a 20. století. Ukazují, jak klíčovou roli sehráli modernističtí autoři na cestě hispanoamerické literatury k moderní estetice 20. století a rovněž to, jak text, literatura neplní jen funkci estetickou (která je právě v době *fin de siècle* zpochybňována či relativizována jako cosi zbytného), nýbrž zprostředkovává také myšlenky z jiných kultur a tím pomáhá sílit a dospívat kultuře vlastní. Vzestup hispanoamerické prózy ve 20. století přímo souvisí s odvahou modernistů zkoušet nové, poznávat neznámé a zaznamenat prožité propracovaným a vytríbeným jazykem, ať už v básni, románu, povídce, eseji či „jen“ na stránkách tisku:

V hispánské Americe konce 19. století představovalo novinářské prostředí pro spisovatele opravdovou výzvu. A tato výzva přímo souvisela s modernistickým projektem: je možné tvořit v Hispánské Americe moderní literaturu, zvláště chápe-li se jako „moderní“ taková literatura, která je schopná držet krok se společenskými, politickými a ekonomickými změnami moderní doby? (González 1983, s. 82).

Tento článek vznikl v rámci grantu GAČR č. 14–01821S *Pokus o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století*.

LITERATURA

- García Martín, José Luis. „Amor, viajes y literatura: la vida escandalosa de Enrique Gómez Carrillo“. In Gómez Carrillo, Enrique. *La miseria de Madrid*. Gijón: Libros del Peixe, 1998.
- Gómez Carrillo, Enrique. *El modernismo*. Madrid: Francisco Beltrán, 1905.
- Gómez Carrillo, Enrique. „La crónica parisiense“. *El Liberal*, 3. 2. 1902
- González, Aníbal. *La crónica modernista hispanoamericana*. Madrid: José Porrúa Turanzas, 1983.
- Gullón, Ricardo, ed. *El modernismo visto por los modernistas*. Barcelona: Guadarrame/ Punto Omega, 1980.
- Jiménez, José Olivio, Morales, Carlos Javier. *La prosa modernista hispanoamericana*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.
- Rama, Ángel. *Rubén Darío y el modernismo*. Caracas/ Barcelona: Alfadil Ediciones, 1985.
- Rosenberg, Fernando José. „Espectáculos y vida urbana“. *Latin American Literary Review*, vol. 26, No. 51, 1998, s. 5–16.

MODERNIST CHRONICLE AS A WAY TO UNDERSTAND TO THE ANOTHER

During the epoch at the turn of the 20th century — known in the Hispanic area as modernism — the writers had to look for other ways how to make art and gain some money. The solution was often found in journalism, where a new genre appeared: the modernist chronicle. Despite the fact the newspapers were symbols of transitoriness the modernists tried even there to create a beautiful, artistic prose which would reflect the main questions and fears of that period. And the authors of chronicles were the key figures of Hispanoamerican modernism like José Martí and Rubén Darío. The modernist chronicle became an instrument of presentation of new, unknown and rare experiences and also a way how to interpret the modern world and human existence.

KLÍČOVÁ SLOVA:

modernismus — žurnalistika — žánr — kronika — cesta — moderní — poznání
modernism — journalism — genre — chronicle — journey — modern — knowledge

Dora Poláková (* 1978) absolvovala bakalářské studium mezinárodních teritoriálních studií na FSVUK a magisterské studium hispanistiky na FFUK, kde v roce 2007 získala doktorát (dizertace se zabývala románem *La saga/fuga de J.B.* španělského autora Gonzala Torrente Ballester). Od roku 2011 působí jako odborná asistentka v Ústavu románských studií na FFUK, kde vyučuje hispanoamerickou literaturu. Věnuje se především období modernismu a žánru povídky.